

АНОТАЦІЯ

Ліскович Н.Ю. Стратегічне позиціонування авіапідприємств. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань «Суспільні та поведінкові науки» за спеціальністю 051 «Економіка». – Національний авіаційний університет. Спеціалізована вчена рада Національного авіаційного університету МОН України. –Київ, 2021.– 245с.

Дисертацію присвячено розв'язанню наукових завдань, що полягають у поглибленні теоретичних засад і науково-методичному обґрунтуванні складових стратегічного позиціонування авіаційних підприємств України в умовах лібералізації авіаційного простору.

У результаті дослідження удосконалено: декомпозицію детермінантів стратегічного позиціонування авіаційних підприємств, що діють у зовнішньому та внутрішньому середовищі, впливають на можливості та ефективність стратегічного позиціонування; на відміну від існуючих виокремлено детермінанти рівня авіаційного підприємства (авіакомпанії, аеропорту, хендлінгової компанії), а також зовнішні детермінанти стратегічного позиціонування авіапідприємств України стимулюючого та стримуючого впливу відповідно глобального, макроекономічного та мікроекономічного рівнів; базову модель процесу стратегічного позиціонування авіаційного підприємства, за рахунок впровадження спеціалізованого діагностичного блоку з комплексного діагностування конкурентної позиції, що на відміну від існуючих, враховує специфіку діяльності авіапідприємств різних типів, зокрема авіакомпаній та аеропортів, та використовує вдосконалений інструментарій оцінювання його поточної конкурентної позиції.

У ході дослідження дістали подальшого розвитку: декомпозиція інституційних детермінантів стратегічного позиціонування авіаційних

підприємств, яка на відміну від існуючих представлена чотирьох рівневою системою сукупностей інституцій глобального, міжнародного, регіонального та національного рівнів (загальної компетенції та авіаційної), які формують, визначають вимоги та стандарти щодо регулювання діяльності авіапідприємств (авіакомпаній, аеропортів, авіаційних хендлінгових компаній, служб аеронавігаційного забезпечення), що точніше характеризує їх галузеву специфіку; категоріально-понятійний апарат теорії стратегічного менеджменту в частині уточнення поняття «стратегічне позиціонування авіаційних підприємств» та його спрямованості: на відміну від існуючих під «стратегічним позиціонуванням авіаційних підприємств» запропоновано розуміти складову стратегічного менеджменту, ключовою функцією якої є збереження, формування та посилення конкурентних переваг авіаційних підприємств у сучасних умовах глобалізації, поширення та поглиблення процесів регіональної інтеграції; інструментарій оцінювання ринку авіаційних перевезень на основі використання системного підходу до оцінювання стану конкуренції на ринку авіаційних перевезень України за рахунок врахування динаміки індексів концентрації п'яти та трьох найбільших авіакомпаній за кількістю рейсів, індексу концентрації найбільших іноземних лоукост-авіакомпаній, індексу концентрації найбільших вітчизняних авіакомпаній та частки іноземних авіакомпаній в обсязі регулярних пасажирських перевезень між Україною та країнами світу, що надало можливість встановити наявність трансформації ринку авіаційних перевезень України за 2016-2019рр. з висококонцентрованого на помірно концентрований та тенденцію підвищення ділової активності як вітчизняних, так і іноземних авіакомпаній, що обумовило зростання обсягових показників вітчизняних аеропортів при здійсненні поступової лібералізації повітряного простору України; комплекс профільних індикаторів, що може бути використаний для виявлення стратегічних груп вітчизняних авіакомпаній на основі кластерного аналізу, що надало можливість більш детально

класифікувати вітчизняні авіакомпанії на п'ять стратегічних груп («вантажні авіакомпанії», «мережеві гібридні авіакомпанії», «провідні гібридні авіакомпанії», «другорядні гібридні авіакомпанії» та «чартерні авіакомпанії»), на відміну від існуючої практики, що розрізняє вантажні, класичні мережеві авіакомпанії, лоукост-авіакомпанії та чартерні; комплекс профільних індикаторів, що може бути використаний для виявлення стратегічних груп аеропортів України, що надало можливість провести більш точний кластерний аналіз та виявити чотири кластери аеропортів: «аеропорти-хаби», «міжнародні регіональні аеропорти», «міжнародні субрегіональні аеропорти» та «локальні аеропорти»; науково-методичний підхід до діагностування конкурентної позиції авіапідприємств України (авіакомпаній та аеропортів) для визначення передумов щодо вдосконалення їх стратегічного позиціонування на основі використання компетентнісного підходу: після проведення розширеного S.W.O.T. – аналізу, контент-аналізу матриць компетенцій авіакомпаній та аеропортів, розроблених з урахуванням актуальних функціональних особливостей таких типів авіапідприємств, оцінювання їх конкурентного статусу, ринкової частки, запропоновано, на відміну від існуючого, проводити кластерний аналіз профільних індикаторів вітчизняних авіапідприємств для виявлення їх стратегічних груп (кластерів авіакомпаній та кластерів аеропортів).

У результаті дослідження запропонована багаторівнева система індикаторів комплексного оцінювання ефекту від стратегічного позиціонування авіаційних підприємств України (складається з індикаторів ефектів від стратегічного позиціонування авіакомпаній, аеропортів, Державного підприємства організації повітряного руху України та галузевих індикаторів, що мають кумулятивну властивість), яка розкриває взаємозв'язки між індикаторами формування ефекту на рівні авіаційних підприємств різних типів; її використання уможливорює проведення комплексного оцінювання впливу діяльності авіаційних підприємств різних типів на результуючі показники

авіаційної галузі України та розроблення управлінських рішень щодо подальшої лібералізації ринку авіаційних перевезень України.

За результатами дослідження запропоновані заходи щодо вдосконалення стратегічного позиціонування авіакомпаній для їх адаптації до діяльності в умовах пандемії. Обґрунтовано використання диференційованого підходу щодо надання фінансової та іншої допомоги авіакомпаніям таких стратегічних груп, які є стратегічно вагомими для України, забезпечують формування її стратегічних позицій в регіоні та відчувають суттєвий конкурентний тиск з боку іноземних авіакомпаній (авіакомпанії кластерів «мережеві гібридні авіакомпанії» та «провідні гібридні авіакомпанії»), що сприятиме посиленню конкурентної позиції вітчизняних авіакомпаній на міжнародному ринку. Обґрунтована доцільність забезпечення розвитку авіаційної інфраструктури за рахунок впровадження альтернативних моделей володіння та використання аеропортів. Для кожного з виявлених кластерів вітчизняних аеропортів запропоновано перелік релевантних моделей. Наголошено на доцільності активного використання моделей державно-приватного партнерства для забезпечення розвитку регіональних аеропортів, що позитивно впливатиме на можливості їх стратегічного позиціонування. Для аеропортів усіх кластерів запропоновано розвивати конкуренцію у наданні послуг з наземного обслуговування літаків, пасажирів та вантажів, зокрема за участі авіаційних хендлінгових компаній.

Практичне значення отриманих результатів полягає у розробленні та обґрунтуванні методичних складових діагностування, напрямів та заходів щодо удосконалення стратегічного позиціонування авіаційних підприємств України в умовах лібералізації авіаційного простору. Основні результати дисертаційного дослідження сформульовано у вигляді практичних рекомендацій, що можуть бути застосовані безпосередньо органами державної влади (Державна авіаційна служба України) та на авіапідприємствах для проведення діагностування

конкурентної позиції та опрацювання заходів щодо забезпечення вдосконалення стратегічного позиціонування. Прикладна цінність проведених наукових розробок підтверджується їх впровадженням у діяльність Державної авіаційної служби України (довідка про впровадження від 29 вересня 2020р.), ТОВ «Авіакомпанія Скайап» (акт впровадження від 05 січня 2021р.), комунального підприємства Міжнародний аеропорт «Київ» (Жуляни) (акт впровадження № 5.218 – 589/1 від 18.08.2020). Окремі положення та результати дослідження впроваджено в навчальний процес Національного авіаційного університету під час викладання навчальних дисциплін «Стратегічний менеджмент», «Міжнародна економічна інтеграція» (акт від 17.09.2020).

Ключові слова: стратегічне позиціонування, авіаційні підприємства, авіакомпанії, аеропорти, міжнародні авіаперевезення, конкурентні переваги, конкурентна позиція, лібералізація повітряного простору.

ABSTRACT

Liskovych N. Yu. Strategic positioning of aviation enterprises.—Qualification scientific work on the rights of a manuscript. Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge "Social and behavioral sciences" in the specialty 051 "Economics". – National Aviation University. Specialized Academic Council of the National Aviation University of the Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2021.–245p.

The dissertation is devoted to solving scientific problems that consist in deepening the theoretical foundations and scientific and methodological substantiation of the components of strategic positioning of Ukrainian aviation enterprises in the context of the liberalization of the aviation space.

As a result of the research the following were improved: the decomposition of the determinants of strategic positioning of aviation enterprises operating in the external and internal environment affect the capabilities and effectiveness of strategic

positioning; in contrast to the existing ones, the determinants of the level of aviation enterprise (airline, airport, handling company), as well as external determinants of strategic positioning of Ukrainian airlines stimulating and deterring influence, respectively, global, macroeconomic and microeconomic levels; the basic model of the strategic positioning process of an aviation enterprise, through the introduction of a specialized diagnostic unit for complex diagnostics of competitive position, which in contrast it takes into account the specifics of the activities of various types of airlines, in particular airlines and airports, and uses improved tools for assessing its current competitive position.

In the course of the research, further development was obtained: the decomposition of institutional determinants of strategic positioning of aviation enterprises, which, in contrast to the existing ones, is represented by a four-level system of aggregates of institutions at global, international, regional and national levels (general competence and air, which form, determine the requirements and standards for regulating the activities of airlines (airlines, airports, aviation handling companies, air navigation support services), more precisely characterizes their industry specifics; categorical and conceptual apparatus of strategic management theory in terms of clarifying the concept of “strategic positioning of aviation enterprises” and its focus: in contrast to the existing “strategic positioning of aviation enterprises”, it is proposed to understand the component of strategic management, the key function of which is to preserve, form and strengthen the competitive advantages of aviation enterprises in modern conditions of globalization, the spread and deepening of regional integration processes; tools for assessing the air transportation market based on the use of a systematic approach to assessing the state of competition in the air transportation market of Ukraine by taking into account the dynamics of concentration indices of five and three major airlines by the number of flights, the concentration index of the largest foreign low-cost airlines the concentration index of the largest domestic airlines and the share of foreign airlines in the amount of scheduled passenger traffic between Ukraine

and the countries of the world, which gave the opportunity to establish the presence of the transformation of the air transportation market of Ukraine for 2016-2019 with highly concentrated in moderately concentrated and with the trend of increasing business activity, both domestic and foreign airlines, which led to the growth of indicators of the domestic airports in the implementation of the gradual liberalization of airspace of Ukraine; the complex of relevant indicators that can be used to identify strategic groups of domestic airlines based on cluster analysis allowing more details to classify domestic airlines five strategic groups (“cargo airlines”, “a hybrid airline”, “the leading hybrid airline”, “secondary hybrid airline” and “charter airline”), in contrast to the current practice that distinguishes trucks, classic network airlines, low-cost airlines and charter; set of relevant indicators that can be used to identify strategic groups of airports in Ukraine, which gave the opportunity to spend more accurate cluster analysis to identify four clusters of airports: “airports hubs”, “international regional airports”, “sub-regional international airports” and “local airports”; scientific and methodical approach to assessing the competitive position of the Ukrainian carriers (airlines and airports) to determine the prerequisites to improve their strategic positioning based on the use of competence-based approach: after an extensive S.W.O.T. - analysis, content analysis of the competence matrices of airlines and airports, developed taking into account the current functional features of such types of airlines, assessing their competitive status, market share, it is proposed, in contrast to the existing one, to conduct a cluster analysis of profile indicators of domestic airlines to identify their strategic groups (airline clusters and airport clusters).

As a result of research, a multi-level system of indicators of integrated assessment of the effect of strategic positioning of aviation enterprises of Ukraine (consists of indicators of effects from strategic positioning of airlines, airports, the state enterprise of Air Traffic Organization of Ukraine and industry indicators that have a cumulative property) is proposed, which reveals the relationships between indicators of effect formation at the level of aviation enterprises of various types; its use makes it possible

to conduct a comprehensive assessment of the impact of the activities of aviation enterprises of various types on the resulting indicators of the aviation industry of Ukraine and the development of management decisions on further liberalization of the air transportation market of Ukraine.

Based on the results of research, measures are proposed to improve the strategic positioning of airlines to adapt them to their activities in the context of a pandemic. It is justified to use a differentiated approach to providing financial and other assistance to airlines of such strategic groups that are strategically important for Ukraine, ensure the formation of its strategic positions in the region and experience significant competitive pressure from foreign airlines (airlines of the clusters “network hybrid airlines” and “leading hybrid airlines”), which will help strengthen the competitive position of domestic airlines in the international market. The expediency of ensuring the development of aviation infrastructure through the introduction of alternative models of airport ownership and use is justified. A list of relevant models is proposed for each of the identified clusters of domestic airports. It is noted that it is advisable to actively use public-private partnership models to ensure the development of regional airports, which will positively affect the possibilities of their strategic positioning. For airports in all clusters, it is proposed to develop competition in the provision of ground handling services for aircraft, passengers and cargo, in particular with the participation of aviation handling companies.

The practical significance of the obtained results lies in the development and justification of methodological components of assessment, directions and measures to improve the strategic positioning of Ukrainian aviation enterprises in the context of the liberalization of the aviation space. The main results of the dissertation research are formulated in the form of practical recommendations that can be applied directly by state authorities (the State Aviation Service of Ukraine) and at airlines to diagnose a competitive position and work out measures to ensure the improvement of strategic positioning. The applied value of the conducted scientific developments is confirmed

by their implementation in the activities of the State Aviation Service of Ukraine (certificate of implementation dated September 29, 2020), LLC “SkyUp Airline” (act of implementation dated January 05, 2021), Municipal Enterprise International Airport “Kyiv” (Zhuliany) (Implementation Act No. 5.218 – 589/1 of 18.08.2020). Certain provisions and results of the research were implemented in the educational process of the National Aviation University when teaching the academic disciplines “Strategic management”, “International economic integration” (Act of 17.09.2020).

Keywords: strategic positioning, aviation enterprises, airlines, airports, international air transportation, competitive advantages, competitive position, air space liberalization.

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Ліскович Н. Ю. Економічна сутність та вплив стратегічного позиціонування на ефективність управління підприємством / Н. Ю. Ліскович // Економіка. Фінанси. Право. - 2017. - № 3(2). - С. 21-24. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfipr_2017_3%282%29_6

2. Ліскович Н. Ю. Оцінка ефективності стратегічного управління авіаційних підприємств в Україні. Фаховий міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: "Економічні науки", № 3(11), 2018, С.28-34. Режим доступу: <https://www.inter-nauka.com/ua/issues/economic2018/3/3508>

3. Gurina G., Podrieza S., Liskovich N. Yu. Prospects for development of export potential of aviation complex of Ukraine on the basis of public-private partnership. Eurasian journal of analytical chemistry, N3, 2018, vol.13, 665-673p., emEJAC04050, Scopus. Режим доступу: <http://www.eurasianjournals.com/Prospects-For-Forming-The-Export-Potential-Of->

[nThe-Aviation-Complex-Of-Ukraine-On,109642,0,2.html](http://The-Aviation-Complex-Of-Ukraine-On,109642,0,2.html)(*Особистий внесок: систематизації характеристик державно-приватного партнерства в авіаційній галузі*)

4. Овсак О.П., Ліскович Н.Ю. Макроекономічні аспекти впливу розвитку повітряного транспорту на економіку України. «Причорноморські економічні студії». – ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій». №48. 2019. С.133-141. (*Особистий внесок: інформаційний пошук та узагальнення статистичної звітності щодо діяльності повітряного транспорту України, інформаційний пошук та узагальнення щодо лібералізації повітряного транспорту, зокрема України*).

5. Овсак О.П., Ліскович Н.Ю., Назаренко О.П. Україна на шляху лібералізації авіаційного простору. Інфраструктура ринку – [електронне наукове фахове видання]. 2020. №40. С.3-13. Режим доступу: <https://doi.org/10.32843/infrastruct40-1> (*Особистий внесок: проведено аналіз двосторонніх угод про повітряне сполучення України з іншими країнами, аналіз динаміки рейсів авіакомпаній у повітряному просторі України*).

6. Ліскович Н.Ю. Компетенційний підхід у стратегічному позиціонуванні авіаційних підприємств України. Причорноморські економічні студії. ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій». 2020. № 55. С. 115-120. Режим доступу: http://bses.in.ua/journals/2020/55_1_2020/20.pdf

7. Овсак О.П., Ліскович Н.Ю. Ефективність стратегічного позиціонування авіаційних підприємств України. Проблеми системного підходу в економіці: Зб. наук. пр. – К.: НАУ, 2020. – Вип.4(78). С.113-121. (*Особистий внесок: систематизовано показники оцінювання ефекту від стратегічного позиціонування авіаційних підприємств за видами економічної діяльності; систематизація статистичної звітності щодо діяльності авіатранспортних*

підприємств України; обґрунтування спрямованості здійснення стратегічного позиціонування авіапідприємств України).

8. Ovsak O. P., Liskovich N. Yu. Methodical components of estimation and provision of strategic positioning of air transport enterprises of Ukraine. *Economic Development: Global Trends and National Peculiarities. Collective monograph.* – Poland: “Publishing House “Baltija Publishing”, 2020. – 600 p. ISBN 978-9934-588-61-7.P. 546-562. *(Особистий внесок: проведення інформаційного пошуку та аналізу літературних джерел; обґрунтування використання компетентнісного підходу до вивчення конкурентної позиції авіапідприємств за видами економічної діяльності, формування елементів матриць SWOT – аналізу аеропортів та авіакомпаній, систематизація інструментарію оцінювання конкурентної позиції авіапідприємств).*

9. Liskovych N. Yu. Assessment tools for the competitive position of an aviation enterprise. The scientific heritage. 2021. Vol. 60, issue 1. Budapest, Hungary. DOI:10.24412/9215-0365-2021-60-3-27-30. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/assessing-tools-for-the-competitive-position-of-an-aviation-enterprise/viewer>

10. Ovsak O.P., Liskovych N.Yu., Nazarenko O.P.. Assessment of the competitive positions of national airlines of Ukraine. TEM Journal. 2021, Vol.10, issue 1, P.318-326. DOI: 10.18421/TEM101-40. ISSN: 2217-8309, індексується в наукометричних базах Scopus та WOS. https://www.temjournal.com/content/101/TEMJournalFebruary2021_318_326.html *(Особистий внесок: виконання інформаційного пошуку статистичних даних по діяльності авіакомпаній, проведення оцінювання конкурентного статусу авіакомпаній України, систематизація профільних індикаторів авіакомпаній та їх розподіл за шкалами поділу).*

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Ліскович Н. Ю. Стратегічне позиціонування авіапідприємств в сучасних умовах. Сучасні проблеми менеджменту: матеріали XI міжнар. наук.-практ. конф.. 28.10.2016 р. – С. 52-54

2. Ліскович Н. Ю. Стратегічне позиціонування та його вплив на ефективність управління підприємством. XVII міжнародної науково-практичної конференції молодих учених і студентів „Політ. Сучасні проблеми науки”. Напрямок «Економіка та управління» (4-7 квітня 2017 року). – С. 122-124

3. Ліскович Н. Ю. Необхідність вибору та реалізації стратегій при позиціонуванні. Сучасні проблеми менеджменту: матеріали XIII міжнар. наук.-практ. конф. — К. : Нац. авіац. ун-т. 20.10.2017 – С. 48-50

4. Ліскович Н. Ю. Методика аналізу ефективності стратегічного позиціонування авіапідприємств. Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні проблеми глобальних процесів у світовій економіці». 09.11.2017 – С. 68-70

5. Ліскович Н. Ю. Аналіз сучасних тенденцій розвитку авіаційної галузі України. Міжнародна науково-практична конференція «Європейська інтеграція економіки, освіти і права» (22-23 березня 2018 року). С. 39-42. Режим доступу: <http://www.otei.odessa.ua/wp-content/uploads/2018/03/Warsawa-International-Conference-2018.pdf>

6. Ліскович Н. Ю. Перспективи розвитку повітряних перевезень та авіації в Україні. Загальноукраїнська науково-практична конференція «Актуальні питання розвитку європейської економічної думки». 4 квітня 2018 року (на базі кафедри економічної теорії). С. 53-54

7. Ліскович Н. Ю. Проблеми у сфері розвитку авіаційної галузі України. XIII Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми економіки та фінансів» (Київ - Санкт-Петербург - Відень). 30 квітня 2018 року.

С. 45-48. Режим доступу: <https://www.inter-nauka.com/ua/issues/conf-2018/april/3758>

8. Liskovych N. Yu. Perspectives and strategic areas of development of the aviation industry in Ukraine. VIII Всесвітній конгрес "Авіація у XXI столітті" – "Безпека в авіації та космічні технології". 10-12 жовтня 2018 року. С. 11.32-11.35. Режим доступу: <http://conference.nau.edu.ua/index.php/Congress/Congress2018/schedConf/presentations>

9. Liskovych N. Yu. Competitiveness assessment of aviation infrastructure enterprises in Ukraine. Матеріали XV міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні проблеми менеджменту». 25 жовтня 2019 р.: тези доп. – К., 2019. – С. 15-17.

10. Ліскович Н. Ю. Проблеми, що визначають особливості функціонування авіаційної галузі України. Наукове видання. Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної Науково-практичної конференції для студентів, аспірантів та молодих учених «Міжнародні, нормативні та управлінські аспекти соціально-економічного розвитку». м. Київ, 25 квітня 2020 р.: тези доп. – К., 2020. С. 44-46.

11. Ліскович Н. Ю. Чинники стратегічного позиціонування авіаційних підприємств України. Конкурентоспроможна модель інноваційного розвитку економіки України. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції Кропивницький, 14 квітня 2020 р.: тези доп. – Кроп., 2020. – С. 251-253.

12. Liskovych N. Yu. Tools for improving the strategic positioning of aviation enterprises in Ukraine. The Ninth World Congress "AVIATION IN THE XXI-st CENTURY" – "Safety in Aviation and Space Technologies" Kyiv, September 22-24, 2020. Режим доступу: <http://conference.nau.edu.ua/index.php/Congress/Congress2020/paper/view/7693/6454>

13. Ліскович Н.Ю. Оцінка ефективності впровадження стратегічного позиціонування авіаційних підприємств. Збірник наукових матеріалів VIII Міжнародної інтернет —конференції «SCIENCE AND INNOVATION» 9-10 вересня 2020 р., Великобританія, Ліверпуль. С. 75-78. Режим доступу: http://el-conf.com.ua/wp-content/uploads/2020/09/GB_site.pdf

14. Liskovych N. Yu. Improving the strategic positioning of Ukrainian airlines in the context of the pandemic. The materials of the XVI International academic professional conference “Modern management problems”. October 23, 2020. С. 33-34.